

LUTHER

Steffen Støvring

LUTHER

Et bekymringsfrit hjerte

AKADEMISK FORLAG

Kolofon

xxx

© xxx

INDHOLD

Forord

Forhistorien

Magtkirken og moderkirken XX

Uro, utilpashed - og nybrud XX

Første del - 1483-1521

Grundoplevelsen og det grundlæggende opgør XX

- Angsten XX
- Porten til paradiset XX
- Verdensscenen åbner sig XX
- Fire reformatoriske hovedskrifter XX
- Bandykt og fredløs XX

Anden del - 1522-1525

De næste opgør

- Jnnker Jörg på Wartburg
- Karlstadt og sværmerne
- De to regimenter
- Müntzer og bondekrigen
- Munkens og nonnens ægteskab

Tredje del - 1525-1530

Stabilisering og splittelser

- Reformkatholicismen
- Opgøret med Erasmus
- Det myndige menneske
- Depression og nye kræfter
- Opgøret med Zwingli
- Den augsburgske bekendelse

Fjerde del – 1530-1546

Positionskamp og krig

- Lutheranerne i offensiven
- Modreformationen og Loyola
- Calvin og puritanismen
- Døbernes lidelseshistorie
- Jøder uden anger
- Den hovmodige Koran
- Et strejf af aftenrøde
- De sidste rejser

Eftertiden

- Hvad der videre skete
- Kamp. Strid. Forsoning
- Den frie tankes indtog
- Sekulariseringen

Slutord

Inspirationen fra Luther

- Opgør med præstationskulturen
- Kærlighed og hårdhed. De to riger.. De to regimenter
- Naturlighed. Nærvær. Livet i kald og stand
- Stilhedens og forfinelsens forfald
- De mangfoldige veje. Fanatismens forbandelse
- Den faste forankring. En levende Gud
- Et bekymringsfrit hjerte

Tekster af Luther

- Beredelsen til at dø
- Tro, tillid og gode gerninger
- Lidelsens forædling af troen
- Ærejagtens gift
- Et kristenmenneskets frihed

- Kærligheden til Næsten
- En fredsappel
- Bøndernes røveriske morderbander
- Om det skarpe skrift mod bønderne
- Nærvær i Kald og stand
- Om arbejde og stress
- Om tungsind
- Om Paradisets have (210)
- Om frugtesløse bekymringer (212)
- Det næstsidste brev

Tidstavle

Persongalleri

Litteratur

Noter

Forord

Luther rammes tidligt af to grundlæggende oplevelser. En frygtelig og en forløsende. Den *frygtelige* er af ydre karakter: Som 22 årig overfalder han af et livsfarligt tordenvejr, som kalder en lurende angst i ham til live og gør ham livet til en rædsel. Den *forløsende* er af indre karakter: Omkring ti år senere rammes han af nogle ord hos apostlen Paulus, og hans livsopfattelse drejes i en helt ny retning. Hans plagede og angstanspændte sind forløses. Hans præstationsorienterede og selv-cirkulerende handlinger opløses. Han vendes udad. Mod verden, mod medmennesket. Hans ængstede hjerte bliver bekymringsfrit.

De to oplevelser bliver ikke bare bestemmende for hans eget liv og skæbne. De får også grundlæggende betydning for hele den verden, der i disse og de følgende årtier er sat i bevægelse og ændrer grundlæggende karakter. Her i disse bevægelser er mange personer og mange forhold i spil. Men Luthers rolle er afgørende. Hans mod og nye lyssyn, hans klarhed og uforfærdethed, hans kraftfuldhed, river såvel fyrster som folkemasser med sig. Men han møder også øjeblikkelig modstand. I det skelsættende år 1517 træder han fra sit studiekammer og kloster og indre kammer ud på verdensscenen og lader, i første omgang forsigtigt, sin nyerhvervede tro kolliderere med den mægtige verdenskirke, pavekirken - og kort efter også med selveste kejsermagten. Det er uhyrligt. Men han står fast. Med livet som indsats.

Hans fasthed og mod skyldes hans ufravigelige bundethed til en absolut instans. Både da hans liv er gennemsyret af angst, og da han kommer til at føle sig fri som en letvinget fugl, er det Gud der fylder rummet op, først som en truende fjende, dernæst som den store befrier og livgiver. Ingen ydre begivenhed

kan vælte ham. *Vor Gud, han er så fast en borg / han kan os vel bevare / Han er vor trøst i al vor sorg/ vort værn i al vor fare.* Sådant digter han senere, og sådan er hans livsfornemmelse, hele livet igennem, lige fra han har oplevet sin store befrielse.

Et såkaldt moderne menneske ville have søgt at overvinde den neurotiske gudsfrygt, som han led af, ved at arbejde sig fri af Gud og blive en tapper fritænder og ateist. Den vej var lukket for Luther. Dertil var Gud en alt for levende og nærværende kraft. Han kom i stedet til at opleve, at denne levende og nærgående kraft var helt *anderledes*: ikke krævende og truende og straffende, men skænkende og frisættende. Men stadig lige uafrystelig.

Sådan var Luthers tro. Sådan var hans kendemærke og adelsmærke.

Denne bog vil skildre og analysere, hvad det var, der først og grundlæggende skete – og hvad der videre skete! Dramatiske, nervepirrende og blodige begivenheder. Lykkelige hændelser. Tragiske hændelser. Luthers karismatiske indflydelse på såvel enkeltpersoner som folkemasser. Den vil skildre hans med- og modspillere. Potentielle alliancepartnere, som han støder fra sig, når hans fasthed og urokkelighed bliver til stædighed og snæversyn – og mod hans livs sygdomsramte slutning til noget, der minder om ukontrolleret had til *anderledes* tænkende.

Den vil skildre, hvordan han med sit skarpe intellekt og sin utrolige arbejdsevne, gennem talrige skrifter, søger at inspirere til holdninger og strukturer, som skulle gøre hverdagen let og nærværende for de mange: Hans opgør med munkevæsenet og det asketiske ideal, hans myndiggørelse af den jævne mand, hans anvisninger på et bekymringsfrit liv midt i ulykke og kaos. Den vil skildre, hvordan han inspirerer en udvikling, hvor den

universelle kirke opløses og afløses af stridende konfessionskirker, og hvor ligeledes stridende nationalstater opstår under stærke fyrste- og kongemagter.

Bogen har en række hovedformål. Den vil forsøge at skildre de dramatiske begivenheder og de involverede personer – med Luther i det naturlige centrum – deres tanker, deres holdninger, deres handlinger. Så indlevende som muligt. Kort, grundigt, nøgternt - i en fortællende form.

Den vil i den forbindelse forsøge, også gennem antydninger af de mange samfundsmæssige ændringer, at være med til i *reformationsåret* at stimulere interessen for reformationen som historisk fænomen.

Den vil opridse de mange teologiske termer og temaer, som Luther og hans medspillere og modspillere er optaget af – og prøve at forklare og udtrykke dem, så enhver interesseret i en moderne offentlighed kan forbinde noget med dem.

Og bag det hele vil den så rejse det afgørende spørgsmål: Kan alt dette virkelig 'komme os ved'? Kan vi ikke 'kun' være interesserede tilskuere til dette store verdensdrama? Kan vi ikke 'kun' se til fra sidelinjen? Må vi ikke 'nøjes' med at forstå de ydre begivenheder og ydre reaktioner? Hvad der fx dybest set rører sig i Luther, dét kan vi ikke sætte os ind i. For det er jo længe siden, 500 år. Det skete i en svunden tid. Et moderne menneskes materielle liv og forestillingsverden er helt anderledes. Hele "tidsånden" er en anden. Vi kan "lære af historien", men forbliver på afstand.

Eller er det langt mere pågående? Kan vi lære *direkte* af hans fejltagelser og fejlgreb? Kan vi blive *direkte* inspirerede af cen-

trale tanker hos ham? Kan vi faktisk udmærket, med den rette åbenhed og indlevelse, forstå de dybeste bevægelser i Luthers sind, fordi de er af *almen* karakter, *eviggyldig* karakter? Er hans *eksistentielle* og vigtigste tanker og bevæggrunde alt andet end passé? Rammer de tværtimod lige ind også i et nulevende menneskes liv, måske mere end nogensinde?

Men – lad os nu foreløbig gå i gang med historien, den dramatiske historie. Og lad os begynde med for-historien. Så vi ved lidt om, i hvilken sammenhæng vi befinder os.

København, d. 15. juni 2016, året før *Luther-året*.
Steffen Støvring.

Forhistorien

Den kirke, som bringer Luther på konfrontationskurs og ud i et omfattende opgør, er en magtkirke. Den har ikke mange lighedspunkter med *den tidlige kristne kirke*, som var et fællesskab af magtesløse, - fattige og forhutlede, forhånede, foragtede og forfulgte. Det hierarki, der da rådede, var ikke de magtfuldes hierarki. Der var ikke guld og glimmer, hverken i dens 'kirkerum' eller omkring dens ledende folk. Den var stærk og ekspanderende, men dens styrke lå ikke i magtstrukturer og verdslige magtmidler. Dens styrke lå i næstekærlighedens sociale sammenhold, et betingelsesløst fællesskab, der var vidt åbent, også og først og fremmest, for de forhutlede og fattige i ånden. Dens kraft hidrørte fra fælles hellige skrifter, originale tænkere og en liturgi med dybe symboler. Af dybe eksistentielle erfaringer. Alt sammen betingede en modstandsevne og et martyrmød, da omfattende forfølgelser satte ind fra den romerske statsmagts side, - de sidste omkring år 250 og år 300 med det erklærede mål at udrydde disse "fjender af menneskeheden", som var uden respekt og uden frygt for det storslåede og brutale romerske verdensrige. Denne lille skadelige sekt, som havde vokset sig så stor, at den i visse provinser samlede over halvdelen af befolkningen.

Men i år 313 sker med kejser Konstantin den Store en afgørende vending. Hans forgænger, Diocletian, havde opgivet et langvarigt og intensivt udryddelsesforsøg, og i magtkampen efter ham træder Konstantin i karakter med stor klogskab. "If you can't beat them, join them!" synes han at tænke, dog på latin. Legenden fortæller, at han i 313 forud for det afgørende slag med rivalerne om verdensherredømmet i et nattesyn ved Tibe-

ren udenfor Rom ser et kors på himlen og hører ordene: *In hoc signo vincis* ('ved dette tegn skal du sejre'). Han bruger da korset på sine soldaters rytterfaner, vinder sejren og gør i de følgende årtier etapevis kristendommen til statsreligion. Senere lader han sig døbe og griber som enerådende kejser i det mægtige Romerrige fortløbende aktivt og engageret ind i kirkens liv og dogmeudvikling.

Magtkirken og moderkirken

Kirken havde sejret, men den er nu ikke længere et farligt alternativ til magten, men et tålt element, og hurtigt selv en del af magten! Og efterhånden bliver de fattiges og forhutledes kirke også en rigdommens kirke. Med "den konstantinske æra" indledes middelalderen. Kristendommens kirke bliver en *magtkirke* i samarbejde og konkurrence med den verdslige magt. Det store udbud af magtfulde og mindre magtfulde andre religioner udkonkurreres eller forbydes. Fra omkring år 400 bliver kristendommen i af kejseren godkendt udgave den enerådende åndelige autoritet – med paven som den nye samlende kraft.

En enhedskultur vokser frem. Og den er universel. Sandheden monopoliseres. Der er ikke længere tvivl om, hvad der er sandheden om livet på jord og i himmel. Hedenskabet trænges væk. Hedensk kult forbydes, og kætterske bevægelser bekæmpes med magt. *Coge intrare!* ('Tving dem til at gå ind!'), siger den store kirkefader Augustin med et misforstået citat fra Lukas 14,23¹). Der er kun ét frelsestilbud: kirkens. *Extra ecclesiam nulla salus est* ('Udenfor kirken er der ingen frelse'), siger en anden betydende teolog, Cyprian. Det er slut med utrygheden. Men også med friheden og mangfoldigheden.

Også samfundsmæssigt lukker verden sig og bliver oversku-

elig. Middelalderen bliver præget af en agrarkultur med små lukkede selvforsynende samfund, uden storbyer og storhandel. Samfundet er hierarkisk, feudalt, uden dynamik, fattigt. Men overskueligt.

Kirkens betydning bliver efterhånden altomfattende. Den såkaldte nærforventning (forventningen om verdens snarlige undergang og gudsrigets komme) fortoner sig. Gudsriget er simpelthen kirken, og det bliver let nok at møde dette gudsrige (i al foreløbighed naturligvis): Prægtige bygningsværker tager form, og de fyldes med ritualer og skønhed, hemmelighedsfulde latinske ord og betydningsladede tegn, som giver deltagerne oplevelsen af en anden verden.

Kirken bliver en 'sakramentskirke' - båret af et hierarkisk organiseret præsteskab. Gennem en række hellige handlinger (*sakramenter*, syv i alt: dåb, nadver, bod, vielse, præstevielse, firmelse og den sidste olie) skænkes Guds nåde til den, der oprigtigt angrer sin synd og tager imod. Og det sker ganske konkret: Nåden *indgydes* (*gratia infusa*). Den er et kraftstof, som skaber en ny natur, der kan vokse i mennesket.

Alt dette styrker kirke-institutionens magt. Men det handler også om mennesker og tryghed. Kirken bliver en *moderkirke*. Mennesket har virkelig noget at holde sig til. Man er omfavnet af Guds nåde og kærlighed, fra vugge til grav, og i kirkens rum kan man opleve det konkret og koncentreret. Kirken er ens mor, 'Mater Ecclesia', og det betones, at "*ingen kan have Gud til far, som ikke har kirken som mor*" (igen Cyprian).

I kirken kan alle – trods samfundets tiltagende grove klasse-skel - være som én stor familie. Alle skal yde deres, og kirken giver klare moralske anvisninger, og den der følger dem, optjener et 'meritum', en fortjeneste, og når nogle yder mere, end der kan forlanges: de såkaldte helgener, så kommer det alle til gode. Helgenernes 'overskydende gode gerninger' opsamles som en

skat i kirken (*Thesaurus Ecclesiae*), som kan uddeles til alle med underskud på regnskabet.

Så midt i fattigdommen, som er omfattende, og under krige og epidemier, som er mange og frygtelige, er det eksistentielle livsfundament trygt. På vegne af den gode Gud tager kirkens veluddannede og veltrænede folk sig af én. Himlen hvælver sig over den enkelte og hans slægt, og kirken bringer himlen ganske nær. Og døden behøver ingen troende at frygte. Sammen er vi i livet på pilgrimsvandring! Og forude venter det salige mål. De synder, man ikke har gjort bod for, bortrenses i den lutrende ild, den såkaldte skærs-ild, som fører én til saligheden i Guds himmel. Kun folk i dødssynd, som man ikke har angret og skrifтет, går fortabt.

Middelalderkirken har mange ansigter. Den er ”konstantinsk”, en magtkirke med monopol på sandheden og viljen til at bruge sin magt. Men den er også *en* moderkirke, omsorgsfuld, nærende, bærende. Ikke for ingenting bliver *Maria, Jesu mor, moderen med barnet*, efterhånden den helt dominerende skikkelse. Men Maria får en bemærkelsesværdig dobbelt rolle, hvorved et tredje karaktertræk ved middelalderkirken træder frem. For hun bliver tillige æret og agtet som *jomfru* Maria, jomfruen ren og skær, den seksuelt uberørte.

Middelalderkirken er asketisk, *en munkekirke*. Idealskikkelsen er munken og nonnen, som lever livet under tre livsvarige løfter om fattigdom, lydighed og kyskhed. Det almindelige borgerlige liv med arbejde, kone og børn er ikke bare tålt, det er velsignet. Men vil man gå fuldkommenhedens vej, så må man søge klosterlivets ensomhed og afholdenhed og fordybelse. Her holder de religiøse specialister til. Og deres fokuserede arbejde er Gud velbehageligt og til alles gavn.

Middelalderen er tiden, hvor den metafysiske dimension er en selvfølge for alle: Himlen hvælver sig over jordelivet.

Vi er alle Guds børn på vandring mod det himmelske hjem, under kirkens beskyttelse og vejledning. Og for nogle, de såkaldte *mystikere* åbner himlen sig så helt, eller de arbejder sig helt derind, ind i den mystiske forening med den guddommelige kraft (*unio mystica*). Kirkefaderen Augustin er en af de første, Paulus den allerførste, og de følges af en lang række, mænd og kvinder: Gregor den Store, Bernhard af Clairvaux, Hildegard von Bingen, Frans af Assisi og Clarissa, Suso, Mester Eckehardt 2) De er spiritualitetens åbne kanaler, store inspiratorer i samtiden og eftertiden, men også farlige for den mere og mere materialistiske og verdsliggjorte kirke.

Uro, utilpashed – og nybrud

I år 1054 er verdenskirken blevet delt i to. Det er det store skisma, hvor Østkirken, den ”ortodokse kirke”, går sine egne veje, mens den romersk-katolske pavekirke blot betoner sin magt og universalitet. Omkring år 1250 kulminerer den pavelige vestkirkes magt og magtkrav i den såkaldte *højmiddelalder*. Samtidig skyder de mest imponerende bygningsværker i vejret: himmelstræbende gotiske katedraler. Til afløsning af de mere tunge, jordnære romanske bygninger i rundbuestil. Og kirkens tænkere udfolder deres ypperste intellektuelle evner for at samle al menneskelig og al åbenbaret viden i ét stort tankesystem i den såkaldte højskolastiske tænken.

Dette er højdepunktet. Og begyndelsen til enden. I middelalderens slutning bliver kirken neurotisk og trængt. De store korstog til det hellige land, som indvarsledes i 1096, ender i gensidige uhyrlige, hævntørstige blodbade, og bliver et stort nederlag for såvel kirken som (især) den kristne kærlighedstanke. Og de bringer Vesteuropa i kontakt med ikke bare Islams

lærdomme, men også med den antikke kultur. En ny tid melder sig. Af mange grunde går kirkens naturlige autoritet i opløsning - samtidig med at uhyggen breder sig gennem krige, oprør og pestkatastrofer. I år 1350 hærger den sorte død, en pestepidemi, der lægger hele landsdele og en tredjedel af Europa øde. Der kommer mange uår og hungerkatastrofer. Fattigdommen er stor, oprør og kætterbevægelser ulmer og flammer op. De bekæmpes med yderste streghed. En ny kønssygdom, syfilis, skaber usikkerhed.

Efter år 1300 slår den nervøse livsstemning igennem. Hele middelalderen bliver båret af det, man har kaldt "*pilgrimsmyten*": at mennesket er en fremmed her på jorden, på vandring mod sit himmelske fædreland. Men hvor denne myte tidligere var udtryk for en fortrøstningsfuld distance til denne verdens fortrædeligheder og en tryk forventning til den kommende, bliver den nu til et udtryk for decideret utilpashed overfor det jordiske liv og en angst for de mulige rædsler i det hinsides.

Samtidig krakelerer selve pavemagtens autoritet. I 1307 flytter paven sin residens fra det fattige Rom til det fyrstelige Avignon i Sydfrankrig. Fra 1378-1417 er der ligefrem to paver i bitter indbyrdes strid. Korrupte tendenser omkring den hellige stol bliver stadig mere tydelige. Gennem et vidtforgrenet skattesystem og køb og salg af embeder og gennem salg af aflad for pålagte straffe hentes der penge hjem til den stadig mere verdsliggjorte kirke.

Mere og mere desperat må den magtfulde gigant kæmpe for at fastholde sin magt og sit vidensmonopol overfor såvel de mere enfoldige kætterbevægelser, der vil tilbage til uskyldens første tid, som den nye videnskab (empirien **3**) og den nye filosofi (nominalismen **4**), som vil frem og ud i lyset og glæde sig ved mangfoldigheden.

Fornuften emanciperer sig, og det bliver stadigt sværere at hævde monopolet på én sandhed. Dette skaber uro indadtil. Mens den folkelige reaktion på al usikkerheden er en hektisk aktivitet omkring valfarter, relikviedyrkelse, et væld af messer for levende og døde (i domkirken i Köln en overgang 1000 døds-messer om dagen!), hekseprocesser, køb af afladsbreve, apokalyptiske forventninger om rædsel og hævn og trøst, astrologi-ens opblomstring, frygt for den skærsild som egentlig var en renselse, men nu identificeres med helvede.

Det er klart, at den korrupte magtkirke og den febrilske folkereligiositet vil blive mødt af *en reformatorisk bevægelse*, som vil gendanne (re-formere) den ægte, oprindelige kristendom, nu hvor den er udartet til sin egen modsætning. Det er oldkir-kens kristendom, man søger tilbage til, og allerede i 1380 leder den engelske reformator *John Wycliff* en omfattende folkebevæ-gelse, der siger nej til paven, nej til aflad og valfarter og helge-ner, nej til præstecølibat og munkevæsen, og kræver den fulde nadver (både brød og vin) til lægfolket. Oprøret breder sig. Frygtelige forfølgelser sætter ind, og i 1415 brændes den mar-kante leder af den bøhmiske reform- bevægelse, *Jan Huss*, på bålet.

Men de reformatoriske rørelser er ikke de eneste truende opbrud. Med udgangspunkt i Italien og inspiration fra Antik-ken vokser i 1300-tallet en vældig bevægelse frem, som kom-mer til at gå under betegnelsen "*Renæssancen*" – genfødslen, netop af den græske og romerske tænkemåde og kunst. Her fremtræder selvstændige personer med et lyssyn og en sjælden livslyst og bekender sig til individets og menneskehedens store udfoldelsesmuligheder. 5) Kirken søger at omfavne denne be-
vægelse, men på både kort og længere sigt bliver den en under-gravende faktor overfor den asketiske og alvorstunge middelal-derkirke.

Reformationen er noget andet. Den vil gendanne den *kristne* oldtid. Og her bliver munken Martin Luther en hovedskikkelse. Han er som nævnt ikke den første reformator, og han bliver heller ikke den sidste. Men han er den mest konsistente og den, der får den største indflydelse. Mod sin oprindelige vilje kommer han til at give den katolske kirke noget, der nær var blevet til dødstødet.

I. DEL 1483-1521

Grundoplevelsen og det grundlæggende opgør

Angsten

Den 10. november 1483 bliver Luther født, og allerede dagen efter døbt og opkaldt efter dagens helgen, den folkekære Martin af Tours.⁶⁾ Skal man tro Luther selv, fik han en både meget fattig og meget angstfyldt barndom:

Min far var i sin ungdom en fattig bjergmand. Mor bar alt sit brænde hjem på ryggen. Hårde anstrengelser har de tålt, som verden nu ikke ville udholde. – Mine forældre har holdt mig så hårdt, at jeg derover blev helt sky. Min mor piskede mig engang for en nøds skyld, så blodet flød, og deres alvor og det strenge liv, de lod mig føre, gjorde, at jeg siden hen løb i kloster og blev munk. De mente det dog hjerteligt godt. Men de kunne ikke skønne om sindelaget, efter hvilket straffen bør rette sig. Man må nemlig straffe således, at æblet ligger ved siden af riset. 7)

Sådan fortæller han senere i de såkaldte ”Bordsamtaler” 8). Det er nærliggende at tænke, at det er disse strenge opvækstvilkår, der har sat sit dybe præg i ham og gjort ham til et offer for tidens angstfyldte atmosfære, hvor Gud var en overvældende og nærværende magt - krævende, straffende, ubønhørlig. Og hvor det gjaldt om at stramme sig an eller indsmigre sig. Sådan

gik det i hvert fald. Sådan kom han til at tænke. Hans tidlige liv blev en plage, hvor det som hans far og mor gjaldt om at bide tænderne sammen og præstere sig til en belønning.

For en del forfattere og forskere har det af en eller anden grund været vigtigt at drage denne årsagssammenhæng i tvivl. "Det var ikke så slemt endda med fattigdommen og den autoritære opdragelse!" siger man. 9) Faderen arbejdede sig faktisk op og blev en velstående mand. Arkæologiske udgravninger har vist, både at familien Luther spiste godt og dyrt, og at børnene havde bekosteligt legetøj! Og tiden *var* jo streng og autoritær, og opdragelsen hård og krævende. Og - Luther havde svært ved at huske det hele præcist så mange år efter!

Men disse indvendinger kan også drages i tvivl 10). Uden for al tvivl er det derimod, at både faderen og moderen havde ambitioner på deres yngste søns vegne, og at dette gav sig udtryk i strenge krav om lydighed og disciplin og præstation. Da de efterhånden kom til penge, bekostede de gerne en uddannelse til sønnerne, og den yngste, Martin, ønskede de skulle være jurist, så han kunne blive en dygtig rådgiver i den driftige familievirksomhed, som de havde skabt gennem deres hårde slid.

Luther var født i *Eisleben* og opvokset i *Mansfeld*, to småbyer i Sachsen, men som 13 årig bliver han sendt i latinskole i den meget større by *Magdeburg* (30.000 indbyggere). Her indkvarteres han sammen med mange andre skoleelever hos 'Brødrene af fælleslivet', en from, munkelignende lægmandsbevægelse, der er præget af såvel senmiddelalderlig mystik som den moderne bibelhumanisme. Brødrene lever et liv i nøjsomhed, med mange andagter, omsorgsarbejde blandt fattige og ivrige bibelstudier. Der vides ikke så meget om Luthers liv i de to år, han opholder sig der, men han får i hvert fald kendskab til den betydningsfulde bevægelse "Devotio Moderna" (moderne fromhed) og modtager et stærkt indtryk af brødrenes personlige

gudshengivenhed og selvstændige bibelstudier. – Som 15 årig bliver han flyttet til *Eisenach*. Latinskolen her er som i Magdeburg streng og hård (hvilket Luther senere kritiserer skarpt), men hans indkvarteringsforhold er igen udviklende, dog på en ny måde. Han kommer nu i to år til at bo hos et par velhavende borgerfamilier, som også var fromme, men med en hang til selskabelighed, venlighed og varme.

I foråret 1501, godt 17 år gammel, påbegynder han så godt rustet sit universitetsliv i storbyen *Erfurt*. Det er en by med et væld af kirker, klosterkirker og gejstlige. Martin kommer til at bo på et af kollegierne, hvor der råder streng disciplin i reglerne og en udpræget studentikos mobbekultur blandt beboerne. Men Martin besidder både modstandskraft og dygtighed. I løbet af fire år gennemfører han et alsidigt grundstudium under humanistisk prægede lærers inspiration, og i 1505 har han taget et afgørende og ualmindeligt spring fra bonde-/arbejdersøn til akademiker – og kan kalde sig magister!

Martin er ikke kun overmåde lærd og vidende. Han er tillige social og munter og sangglad med en klangfuld stemme, kan danse og spille lut, er populær og omsværmet. Men under lystigheden lurder en angst, og den skal bare have en gnist for at bryde ud i lys lue. En sen aften på vej alene hjem fra fædrenehjemmet bliver han overrasket af et heftigt uvejr. Tordenen brager, regnen pisker ned, og kraftige lyn slår ned tæt ved ham. Rædselsslagen kaster han sig til jorden i pløre og ælte og råber en bøn: *Kære Sankt Anna! Hjælp mig! Og jeg vil blive munk...!*

Det er et løfte, og selv om kammeraterne bliver bestyrtede og faderen rasende, da han kundgør sin beslutning om at gå i kloster, holder han fast. Han *vil* være munk. Han *vil* i inderlighed og afsavn kæmpe for at behage den Gud, som han, nu uafrystelig, er kommet til at frygte og grue for. Få dage senere søger

han optagelse i byens kloster for augustinereremitterne, en munkeorden, der var kendt for sin seriøsitet og strenghed.

Han bliver glad for sit nye liv. Den rolige regelmæssighed, skønheden, stilheden, fællesskabet, omsorgen fra generalvikaren von Staupitz, og også brødrene da disse erkender hans dybe anfægtelser. For han er gået i kloster, har valgt 'fuldkommenhedens vej' 11) for at finde en nådig Gud, og ham kan han ikke finde!..

Han er en mønster-munk, gør langt mere end reglerne forlanger: beder længere, faster længere, arbejder hårdere, ransager sig selv med knusende alvor. Lige meget hjælper det. Det bliver ham bare mere og mere klart, at han ikke kan leve op til den strenge og krævende Guds krav om hengivenhed og sindets renhed. Han kan ikke, han vil ikke. Han er en synder, i bund og grund, der bare vil sig selv. Jo mere han kæmper, des mere føler han sig fortabt. Han bøjes mere og mere ind i sit fortvivlede sind.

Han bliver præsteviet i 1507 og skal holde sin første messe. Det sker med angstfyldt og bævende hjerte. For er han værdig dertil? Han skal nu møde Gud direkte. Han skal under messen forvalte nadverordene og nadverelementerne. Han skal sige indstiftelsesordene, hvorved brød og vin bogstaveligt forvandler sig til Kristi legeme og blod. Den frygtindgydende, almægtige Gud er altid tæt på ham, krævende og fordømmende. Nu står han så at sige med ham i hånden. Forfærdeligt! Han vil flygte fra alteret, men en anden præst fastholder ham. Efterfølgende, efter dette opløftende ritual, er han ganske nedbrudt. Hans gudsfrygt er ikke en rolig og beroligende ærefrygt, men en rædsel.

Men han bliver en betroet mand. Efter afslutningen på sine teologiske studier påbegynder han forelæsninger i filosofi og teo-

logi. Han bliver udvalgt til sammen med en anden broder at forelægge sit klostres synspunkt vedrørende et regelsæt - for ordensledelsen i Rom. Rejsen dertil foregår til fods og tager to måneder! Den er fuld af oplevelser og strabadser, men da den hellige by endelig dukker frem af morgendisens skælver de to munke af andagt. Luther falder på knæ og udbryder: *Vær hilset, du hellige Rom!* De går ind ad den nordre byport og befinder sig midt på Piazza del Popolo. Her ligger augustiner-eremitternes kloster [den dag i dag!], og her bor de i en måned. De kan nu gøre alt det, der er enhver ung munks drøm: besøge samtlige syv store valfartskirker, opleve renæssance-kunsternes første mesterværker, lade sig betage af kardinalernes og selveste pavens nærvær, De kan være omgivet af et mylder af præster og relikvier og deltage i virkekraftige ritualer. Men byen myldrer også af prostituerede og tyveknægte og stinker af fattigdom. Først langt senere gennemskuer Luther opstiltetheden og den manglende alvor, men noget dæmrer allerede. På knæ på vej op ad *Scala Sancta* (den hellige trappe), som Jesus vandrede ad til Pilatus' dødsdom, ved han, at han med inderlige bønner kan udfri fx sine afdøde forældre fra adskillige år i skærsilden. Han glæder sig derover, - indtil han pludselig *med ærgrelse* kommer i tanke om, at de jo lever endnu! Han rejser sig og vender om og går ud i byen og finder et sted, hvor han kan 'få sig en spegesild'.12)

Den hellige stad er en kæmpe skuffelse. Den er forfalden, depraveret og overfladisk i alt. Han er efterladt ganske desillusioneret, uden nogen som helst tiltro til en hellig kirke med trøstende og gensendende magt. Hans sjælesørger er augustinerordenes generalvikar von Staupitz. Han kunne ikke få en bedre. Staupitz er ikke bare lærd og klog, men også en stor menneskekender og med et særligt blik for Luther. Han forsøger at lede ham ud af syndsfortvivlelsen, men Luther er urokkelig. Han er fortabt,